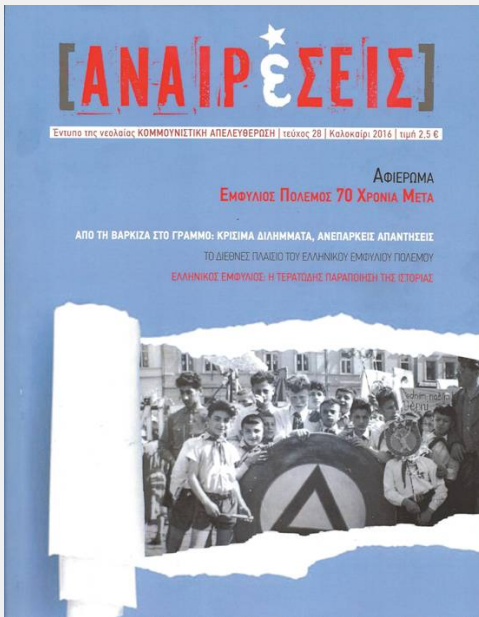

ΤΟΥ **Γιώργου Μιχαηλίδη**

Δημοσιεύθηκε στο 28ο τεύχος του περιοδικού “Αναιρέσεις”, που είναι ολόκληρο αφιερωμένο στα 70 χρόνια από τον εμφύλιο

Η εξέλιξη της κατάστασης στην Ελλάδα την τετραετία 1945-1949 επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τη διεθνή πορεία των πραγμάτων, παρουσιάζοντας βεβαίως την ιδιαιτερότητα της ένοπλης αναμέτρησης. Εξετάζοντας τον ρόλο του διεθνή παράγοντα θα μπορούσαμε να χωρίσουμε τον εμφύλιο σε δύο υποπεριόδους. Η πρώτη περιλαμβάνει τα έτη 1945-1946, έτη κατά τα οποία δεν ήταν ακόμα ξεκάθαρη η εξέλιξη των πραγμάτων διεθνώς και σίγουρα απ’ την πλευρά της Σοβιετικής Ένωσης οι προσπάθειες για μια μεταπολεμική συνεργασία -σε ευρωπαϊκό κυρίως επίπεδο- δεν είχαν εγκαταλειφθεί. Η δεύτερη υποπερίοδος περιλαμβάνει το κρίσιμο έτος 1947, όταν αποκρυσταλλώνεται σε πολιτικό επίπεδο η επικράτηση των πιο επιθετικών, αντι-κομμουνιστικών τάσεων σε Βρετανία και ΗΠΑ, και τα έτη 1948 και 1949 στα οποία ο μεταπολεμικός πολιτικός χάρτης στην Ευρώπη παίρνει την τελική του μορφή με τη διάλυση των κυβερνητικών συνασπισμών σε Ανατολή και Δύση και τον σφιχτότερο έλεγχο εκ μέρους των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ πάνω στις χώρες επιρροής τους.

Η ρευστή διετία 1945-1946

Μετά την ήττα τον Δεκέμβρη του ‘44, το ΚΚΕ προσπάθησε να χαράξει μία ευέλικτη πολιτική τακτική με βασικές προτεραιότητες την αποφυγή νέας ένοπλης σύγκρουσης (ιδιαιτέρως με τους Βρετανούς), τη διατήρηση της ΕΑΜικής συμμαχίας, τον προσεταιρισμό δυνάμεων απ’ το λεγόμενο δημοκρατικό κέντρο και την απομόνωση των φασιστικών, μοναρχικών πολιτικών δυνάμεων. Τα παραπάνω γίνονταν υπό την σκέπη του προγράμματος για τη λαϊκή δημοκρατία -ουσιαστικά τη συνέχιση της λαϊκομετωπικής τακτικής που δοκιμάστηκε πριν και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η γραμμή αυτή ακολουθούσε βασικά τις νουθεσίες του κομμουνιστικού κέντρου στη Μόσχα, όπως αυτές εκφράζονταν συνήθως μέσα από τα γράμματα που έφταναν στα στελέχη του ΚΚΕ από τον Βούλγαρο ηγέτη -κάτοικο Μόσχας τότε- Γκεόργκι Δημητρόφ. Το ΚΚΕ καλούνταν να “αγοράσει χρόνο” αποφεύγοντας συντριπτικά πλήγματα εναντίον του και αναμένοντας ευνοϊκότερες συνθήκες. Η ΕΣΣΔ ακόμα δοκίμαζε το ενδεχόμενο προσεταιρισμού και μόνιμης συνεννόησης με τη Βρετανία, κάτι που εξεταζόταν στα υψηλά κλιμάκια του ΚΚΣΕ καθ’ όλη τη διάρκεια του 1944.

Η απρόσμενη εκλογή των Εργατικών στην κυβέρνηση της Βρετανίας τον Ιούλιο του '45 συνέβαλε στο να τονωθεί η πεποίθηση ότι μια συνεργασία με τη Βρετανία ήταν εφικτή. Όμως, η νέα κυβέρνηση των Εργατικών, μετά από κάποιες αρχικές ταλαντεύσεις, κυρίως ως προς το φαίνεσθαι και όχι ως προς την ουσία της εξωτερικής πολιτικής της, αποφάσισε ότι θα 'πρεπε να συνεχίσει να συνεργάζεται στην Ελλάδα με τις ακραίες φιλο-μοναρχικές, φιλο-φασιστικές δυνάμεις. Ταυτοχρόνως, στο εσωτερικό μέτωπο, η λευκή τρομοκρατία στην Ελλάδα οδηγούσε σε αποδεκατισμό και μόνιμη αιμορραγία το ΕΑΜικό στρατόπεδο. Έτσι, στην αυγή του 1946, η κομματική ηγεσία ήταν πλέον εξαιρετικά απαισιόδοξη για τη δυνατότητα ομαλής πολιτικής λύσης του ελληνικού προβλήματος, εκτίμηση η οποία μεταφέρθηκε πολλακίς σε στελέχη των βαλκανικών και του σοβιετικού Κόμματος κατά τις μεταξύ τους συναντήσεις.

Παρά την περιγραφή με μελανά χρώματα της κατάστασης που επικρατούσε στην Ελλάδα, η συμβουλή που έφτασε το πρώτο δεκαπενθήμερο του Φλεβάρη του '46 από τη Μόσχα -τηλεγράφημα Μολότοφ και τοποθέτηση Δημητρόφ- ήταν ότι το ΚΚΕ θα 'πρεπε να εξαντλήσει κάθε προσπάθεια συμμετοχής στις προκηρυχθείσες για την 31η Μάρτη εκλογές. Για τη Σοβιετική Ένωση αυτό που προείχε εκείνη την εποχή ήταν η οριστική μεταπολεμική ρύθμιση των συνοριακών κι οικονομικών ζητημάτων που θα γινόταν το καλοκαίρι του '46 στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι. Η σοβιετική ηγεσία θεωρούσε ότι υπήρχαν δύο αστικοί πόλοι σε Βρετανία και ΗΠΑ, ένας αστικός-δημοκρατικός με τον οποίο μπορούσε να συνεχιστεί η Συμμαχία του Β'ΠΠ και ένας επιθετικός, αντι-κομμουνιστικός, ο οποίος θα επεδίωκε την πόλωση. Έτσι, θα 'πρεπε να αποφευχθεί κάθε ενέργεια από πλευράς κομμουνιστικών κομμάτων που θα προκαλούσε την υποψία, την ανησυχία και τελικά την υπερίσχυση των επιθετικών τάσεων στις χώρες της Δύσης.

Διόλου τυχαία η σοβιετική ηγεσία απέρριψε όλες τις προτάσεις για βαλκανικές ή παραδουνάβιες διασκέψεις των ΚΚ και την πρόταση δημιουργίας συντονιστικού κέντρου στη θέση της -διαλυμένης από το 1943- Κομμουνιστικής Διεθνούς, ενώ στις αρχές του 1946 παρότρυνε τα κομμουνιστικά κόμματα Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας να παγώσουν οποιαδήποτε συζήτηση περί Βαλκανικής/Νοτιοσλαβικής Ομοσπονδίας. Οι ίδιες οι νεαρές λαϊκές δημοκρατίες της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας βρίσκονταν σε φάση ανασυγκρότησης στις αρχές του '46 ενώ ειδικά στην περίπτωση της Βουλγαρίας, η κυβέρνηση συνασπισμού του Πατριωτικού Μετώπου δεν ελεγχόταν πλήρως από το κομμουνιστικό κόμμα μέχρι το φθινόπωρο του '46.

Το ΚΚΕ, λοιπόν, θα επιλέξει να μην κατέλθει στις εκλογές της 31ης Μάρτη, μόνο αφού εξαντλήσει κάθε προσπάθεια κοινής καθόδου με τις δυνάμεις του Κέντρου. Υπ' αυτή την έννοια, μπορεί η επίθεση στο αστυνομικό τμήμα του Λιτόχωρου τη βραδιά των εκλογών να θεωρείται ευρέως ως το ξεκίνημα του εμφυλίου πολέμου, η πραγματικότητα όμως είναι αρκετά πιο σύνθετη. Αν και μετά το πρώτο τρίμηνο του '46, υπάρχει μια μαζικοποίηση των αντάρτικων τμημάτων που δρουν στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας, η ηγεσία του ΚΚΕ δε φαίνεται να έχει καταλήξει στη μαζική προσφυγή στα όπλα. Τουλάχιστον μέχρι το φθινόπωρο του '46 η ένοπλη αντίσταση γίνεται ασυντόνιστα και χωρίς κάποιο κεντρικό σχέδιο.

Τον Αύγουστο του '46, το ΚΚΕ θέτει για πρώτη φορά το ερώτημα στα αδελφά του κόμματα σχετικά με το αν θα μπορούσε η Ελλάδα να κηρυχθεί ουδέτερη χώρα υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και των Μεγάλων Δυνάμεων, ένα αίτημα που θα επαναλάμβανε έκτοτε σε όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η νόμιμη δράση κι οι προσπάθειες εξεύρεσης πολιτικών λύσεων απ' την πλευρά του ΚΚΕ πήγαιναν παράλληλα με την εξέταση της διάθεσης κι ικανότητας για διεθνή υλική βοήθεια με σκοπό την ανάπτυξη του αντάρτικου αγώνα. Το ΚΚΕ τόνιζε στα αδελφά του κόμματα ότι δίχως την οικονομική και υλικοτεχνική υποστήριξή τους δεν ήταν σε θέση να ανταπεξέλθει σε "όλες τις λεπτομέρειες του αντάρτικου αγώνα". Η ηγεσία του Κόμματος αποσπά μόλις τον Οκτώβριο του '46 την ρητή υπόσχεση Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας για πολυεπίπεδη βοήθεια στο ελληνικό αντάρτικο, η οποία συμπίπτει με την απόφαση της ΚΕ του ΚΚΕ για δημιουργία κοινής στρατιωτικοπολιτικής διοίκησης των ανταρτών με αρχηγό τον Μάρκο Βαφειάδη.

Την ίδια περίοδο (τέλη Οκτώβρη '46) το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ λαμβάνει και τα πρώτα μηνύματα για την επικείμενη αμερικανική εμπλοκή στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Τα μηνύματα αυτά, το ΚΚΕ, τα μοιράζεται άμεσα με τα αδελφά του κόμματα. Όμως η βοήθεια που αιτείται για να προχωρήσει στην ταχεία ανάπτυξη του αντάρτικου άλλοτε απορρίπτεται και άλλοτε παρουσιάζει διακοπές και ασυνέχειες, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 1946.

Για τις χώρες της Δύσης, τα έτη 1945-1946, υπήρξαν επίσης περίοδος προσαρμογής και διαμόρφωσης πολιτικής. Η βρετανική πολιτική, αν και τελικά δεν υποχώρησε από τις σταθερές της Αυτοκρατορικής εξωτερικής πολιτικής, γνώρισε αρκετές αμφιταλαντεύσεις φτάνοντας στα τέλη του '46 στο να εξεταστεί ακόμα και το ενδεχόμενο μιας συνολικής αλλαγής πλεύσης δηλαδή μια απόσυρσή από τη Μέση Ανατολή, την Ελλάδα, την Τουρκία και το Ιράν παράλληλα με μια προσπάθεια επίτευξης συνεννόησης με τη Μόσχα για συνεργασία στις εν λόγω περιοχές. Ο λόγος των βρετανικών αμφιταλαντεύσεων δεν ήταν άλλος από την οικονομική κρίση που δεν επέτρεπε στη Βρετανία να κινείται στα προπολεμικά μήκη και πλάτη.

Τελικώς, η άποψη της ριζικής αναθεώρησης της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής δεν πλειοψήφησε, παρότι αρχικά υποστηριζόταν και από τον ίδιο τον Βρετανό πρωθυπουργό Κλέμεντ Άτλυ. Αντιθέτως, προκρίθηκε μια πιο επιθετική πολιτική απέναντι στην ΕΣΣΔ με την παράλληλη πρόθεση παράδοσης της σκυτάλης στις ΗΠΑ όσον αφορά στα ελληνικά πράγματα.

Οι ΗΠΑ, οι οποίες σταδιακά από το 1946 χαράσσουν τη νέα μεταπολεμική τους στρατηγική απέναντι στη Δυτική Ευρώπη και την ΕΣΣΔ, αποφασίζουν κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή πριν τη βρετανική αποχώρηση να αναλάβουν την ελληνική υπόθεση. Κομβικό σημείο για τη διαμόρφωση του διεθνούς ρόλου αποτελεί το λεγόμενο “μακρύ τηλεγράφημα” του Αμερικανού διπλωμάτη στη Μόσχα Τζωρτζ Κένναν στις 22/2/1946, το οποίο παρουσιάζει την ΕΣΣΔ ως χώρα με ιδιαίτερες ιστορικές νευρώσεις και συμπλέγματα, η οποία θα επιχειρήσει να διευρύνει τη σφαίρα επιρροής της. Η “λογική Κένναν” περιλάμβανε μία πολιτική πυγμής εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης με την παράλληλη διατήρηση της αδιάσπαστης ενότητας με τις χώρες της δυτικής Ευρώπης, τη λήψη μέτρων βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου στις ΗΠΑ και την ταυτόχρονη προβολή ενός θετικού οράματος για την Ευρώπη και τον κόσμο. Οι ΗΠΑ ουσιαστικά δρᾶττονται των ευρωπαϊκών οικονομικών

αδιεξόδων για να διεισδύσουν στις ευρωπαϊκές αγορές και να κυριαρχήσουν πολιτικά. Η Ελλάδα είναι γι’ αυτές το πεδίο δοκιμής του νέου ηγεμονικού τους ρόλου και η ευκαιρία για ένα πρώτο μήνυμα προς την ΕΣΣΔ, την οποία αντιλαμβάνονται ως τον βασικό κίνδυνο για την παγκόσμια θέση τους. Και το μήνυμα πρέπει να είναι ηχηρό και ξεκάθαρο.

Διαβλέποντας αυτήν ακριβώς την αμερικανική ιμπεριαλιστική τάση επιχείρησε η ΕΣΣΔ, ήδη από το 1944, να προσεταιριστεί τη Βρετανία, αλλά και τη Γαλλία προβάλλοντας το όραμα μιας ανεξάρτητης και ουδέτερης Ευρώπης, με δημοκρατικές κυβερνήσεις, φιλικές ή τουλάχιστον μη-εχθρικές προς την ΕΣΣΔ και τέλος αποσόβηση της επανάκαμψης της γερμανικής ισχύος. Όσο αυτή η προοπτική υποχωρούσε -και υποχώρησε σοβαρά μες στο ‘47- τόσο η Σοβιετική Ένωση σκλήραινε τη στάση της δίνοντας το πράσινο φως για ενίσχυση των θέσεων των ΚΚ στις χώρες που βρίσκονταν υπό την επιρροή της. Αντίστοιχα, η επικράτηση της λογικής Κένναν και Μπέβιν στις ΗΠΑ και τη Βρετανία αντίστοιχα οδηγούσαν στη χάραξη μιας πολιτικής για ανάσχεση της επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης που πήρε σάρκα και οστά - ενδεχομένως και σε πιο επιθετική μορφή- με την εξαγγελία του Δόγματος Τρούμαν για την Ελλάδα και την Τουρκία και του Σχεδίου Μάρσαλ για την Ευρώπη μέσα στο 1947. Η ένοπλη κλιμάκωση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου ακολούθησε την πολιτική κλιμάκωση στην υπόλοιπη ευρωπαϊκή ήπειρο.

1947: το έτος που έγειρε την πλάστιγγα

Όταν οι ΗΠΑ αποφάσισαν στα τέλη Φλεβάρη του ‘47 να αναλάβουν την οικονομική και στρατιωτική στήριξη της Ελλάδας (και της Τουρκίας) υπό τη μορφή του “Δόγματος Τρούμαν”, ο ελληνικός στρατός βρισκόταν σε πολύ άσχημη θέση, με ιδιαίτερα χαμηλό ηθικό και καμία προοπτική νίκης επί των ανταρτών που σημείωναν ολοένα και μεγαλύτερες επιτυχίες. Η κίνηση των ΗΠΑ να διαθέσουν 341 εκ. δολάρια προκειμένου η ελληνική κυβέρνηση να πατάξει την ένοπλη ανταρσία του ΔΣΕ αποτέλεσε ουσιαστικά συνέχιση αλλά και ποιοτική αναβάθμιση της βρετανικής πολιτικής βίαιης “απο-ΕΑΜοποίησης” της χώρας, ώστε να μην καταστεί η Ελλάδα “μια δεύτερη Γιουγκοσλαβία”, όπως υπογράμμιζε Βρετανός διπλωμάτης της εποχής. Από την άλλη πλευρά, η αμερικανική παρέμβαση προκάλεσε ανησυχία στις όμορες βαλκανικές χώρες που θεώρησαν, δικαίως, ότι η ενεργή ανάμιξη των ΗΠΑ ίσως να σημάνει ενεργοποίηση αντιπολιτευτικών στοιχείων στο εσωτερικό τους. Με την ίδια λογική, η ΕΣΣΔ έσφιξε τον έλεγχο γύρω από τις Ανατολικοευρωπαϊκές χώρες ενώ έδωσε το πράσινο φως για εκκαθάριση της εσωτερικής αντιπολίτευσης στη Βουλγαρία και εισροή μεγαλύτερης βοήθειας προς τον ΔΣΕ.

Τον Απρίλη του '47, ένα μήνα μετά την εξαγγελία του “δόγματος Τρούμαν”, ο Νίκος Ζαχαριάδης, συναντήθηκε με τον Τίτο εκθέτοντάς του αναλυτικά την κατάσταση στην Ελλάδα. Από την έκθεσή του φαίνεται η τάση αναδιοργάνωσης του ΔΣΕ σε τακτικό στρατό με εφεδρείες κι ο προσανατολισμός του σε επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας με σκοπό την κατάληψη σημαντικών εδαφών και πόλεων, αν φυσικά εξασφαλιζόταν η αναγκαία υλική βοήθεια από τις Λαϊκές Δημοκρατίες. Μετά τη Γιουγκοσλαβία, ο Ζαχαριάδης ταξίδεψε στη Μόσχα, έπειτα στη Βουλγαρία για να επιστρέψει στη Γιουγκοσλαβία τον Ιούνιο. Τον Ιούνιο του '47 όμως γίνεται και η εξαγγελία του Σχεδίου Μάρσαλ, το οποίο αντιμετωπίστηκε από την ΕΣΣΔ ως προσπάθεια οικονομικής πρόσδεσης της ευρωπαϊκής ηπείρου στο αμερικανικό άρμα. Έχει προηγηθεί η αποπομπή των κομμουνιστικών κομμάτων από τις κυβερνήσεις συνασπισμού Γαλλίας και Ιταλίας (Μάιος 1947).

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι την περίοδο που υπογράφηκε η ελληνο-αμερικανική συμφωνία για το σχέδιο Μάρσαλ (20 Ιούνιο 1947) βρίσκονταν σε εξέλιξη επαφές του ΚΚΕ με δυνάμεις του Κέντρου (Τσουδερό-Σοφούλη) για τις προϋποθέσεις μιας ειρηνικής συνεννόησης. Η υπογραφή της ελληνο-αμερικανικής συμφωνίας, με την οποία θεσμοθετούνταν η κηδεμονία της ελληνικής πολιτικής και οικονομικής ζωής από τις ΗΠΑ τορπίλισε αλλά δεν σήμανε το τέλος αυτών των διαπραγματεύσεων.

Από τη μία πλευρά, ως αντίδραση απ' την πλευρά του ΔΣΕ, στα τέλη Ιούνιο αναγγέλεται η πρόθεση δημιουργίας “Λεύτερης Ελλάδας” με δική της κυβέρνηση. Η άλλη όψη της πραγματικότητας όμως είναι η συνέχιση των παρασκηνακών επαφών του ΚΚΕ με προσωπικότητες του Κέντρου προκειμένου να βρεθεί μια πολιτική λύση για τον τερματισμό του πολέμου. Οι πολύμηνες αυτές προσπάθειες θα σκοντάψουν βασικά στην αδιαλλαξία των ΗΠΑ, οι οποίες προκρίνουν την εφαρμογή μιας επιθετικής πολιτικής που θα οδηγήσει σε οριστική ήττα τον ΔΣΕ και θα αποτελέσει ένα σαφές μήνυμα προς τους σοβιετικούς για τις διαθέσεις και τη δυναμική των ΗΠΑ στο νέο τους ρόλο.

Επιπλέον, η μοναρχοφασιστική ελληνική κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος θα απαντήσει στις εξαγγελίες περί “Ελεύθερης Ελλάδας” με ένα κύμα συλλήψεων άνω των 13.000 ατόμων στις αρχές Ιουλίου. Υπό αυτά τα δεδομένα, εδραιώνεται η πεποίθηση στο ΚΚΕ ότι δεν υπάρχει πλέον κανένα περιθώριο πολιτικής συνεννόησης και επομένως ο ένοπλος αγώνας θα πρέπει να ενταθεί. Αυτή η πορεία των πραγμάτων αποκρυσταλλώνεται στην 3η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, τον Σεπτέμβριο του '47, η οποία ρίχνει το βάρος στον ένοπλο αγώνα εγκρίνοντας το “Σχέδιο Λίμνες” που έχει ως τελικό στόχο την κατάληψη της Θεσσαλονίκης.

Παράλληλα, η ένταση της επιθετικότητας των ΗΠΑ οδηγεί τις κυβερνήσεις της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας να αφήσουν στην άκρη τις μέχρι τότε αρκετά σοβαρές διαφωνίες τους σε μια σειρά ζητήματα (μακεδονικό κ.α.) και να κάνουν ένα σοβαρό βήμα για την ενίσχυση της συνεργασίας τους. Την 1η Αυγούστου του '47 μετά από συνάντηση κορυφής των Τίτο-Δημητρόφ υπογράφεται η βουλγαρο-γιουγκοσλαβική Συμφωνία του Μπλεντ, η οποία αποτελεί βήμα για την ομοσπονδιοποίηση των δύο κρατών ενώ αναφέρεται ρητά κι η ανάγκη θωράκισής τους από τις προκλήσεις των “Ελλήνων μοναρχοφασιστών”. Βέβαια, η δημόσια εξαγγελία της συμφωνίας προκαλεί τη σοβιετική αντίδραση καθώς, όπως υποστηρίζει ο ίδιος ο Στάλιν, θα χρησιμοποιηθεί από τους ΑγγλοΑμερικάνους για να βαθύνουν την επέμβασή τους στην Ελλάδα και την Τουρκία.

Αυτές οι διαφωνίες όμως δεν αλλάζουν τη γενική τροπή που παίρνουν τα πράγματα και οδηγούν στη συγκρότηση δύο ευρωπαϊκών συνασπισμών. Τον Σεπτέμβριο του '47, μετά από σοβιετική πρωτοβουλία ιδρύεται η Κομμινφόρμ, το διάδοχο σχήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς, μία κίνηση που αποτέλεσε τη σοβιετική απάντηση στην αμερικανική επιθετική πολιτική του Σχεδίου Μάρσαλ, στόχος του οποίου

μεταξύ άλλων ήταν να προκαλέσει ρήγμα μεταξύ των χωρών υπό κομμουνιστική επιρροή με δέλεαρ την, τόσο απαραίτητη στο μεταπολεμικό σκηνικό, οικονομική βοήθεια.

Στα τέλη του '47, ο εμφύλιος πόλεμος είχε πια φουντώσει. Η πλευρά του ΔΣΕ, με αλληπάλληλες οχλήσεις, στα αδελφά κόμματα αφενός εμφανιζόταν αισιόδοξη για τις δυνατότητες ανάπτυξης του ένοπλου αγώνα αφ' ετέρου ζητούσε την αύξηση της υλικής βοήθειας που λάμβανε υπογραμμίζοντας τα διαλυτικά φαινόμενα στις τάξεις του εθνικού στρατού αλλά και τον κίνδυνο μιας πιο ενεργής αμερικάνικης ανάμειξης. Αντίστοιχα, μετά τις πρώτες αποτυχημένες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του εθνικού στρατού, οι ΗΠΑ εξέταζαν διαρκώς την εμπλοκή με στρατεύματα στον ελληνικό εμφύλιο. Η εξαγγελία της ίδρυσης της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ) με επικεφαλής τον Μάρκο Βαφειάδη (τέλη Δεκέμβρη '47) έθεσε το ελληνικό ζήτημα σε άλλες βάσεις αφού πλέον τίθονταν ανοιχτά θέμα дуαρχίας στη χώρα. Η αντίδραση Ηνωμένων Πολιτειών και Βρετανίας υπήρξε οξύτατη προειδοποιώντας ότι τυχόν αναγνώριση της ΠΔΚ αποτελούσε κατάφωρη παραβίαση των αρχών του ΟΗΕ. Στο εσωτερικό η ελληνική κυβέρνηση απάντησε θέτοντας εκτός νόμου το ΚΚΕ και κλείνοντας τον Ριζοσπάστη.

1948-1949: Ολοκληρωτικός πόλεμος

Στις αρχές του 1948, η αμερικάνικη ηγεσία αποφάσισε ότι η όξυνση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου και τα ποιοτικά βήματα αναβάθμισής του μπορούσαν ν' απαντηθούν μόνο μέσω της υιοθέτησης μιας "σκληρής γραμμής" εκ μέρους τους που περιλάμβανε το ενδεχόμενο στρατιωτικής εμπλοκής τους και έμμεσης απειλής προς τις λαϊκές δημοκρατίες των Βαλκανίων, των βασικών αρωγών δηλαδή του ΔΣΕ. Ένα απ' τα πρώτα μέτρα που πάρθηκαν, ήδη απ' τον Γενάρη του '48, ήταν η αύξηση της αμερικανικής ναυτικής παρουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Το γεγονός αυτό προκάλεσε αμηχανία κι έντονες ανησυχίες στις βαλκανικές λαϊκές δημοκρατίες αλλά και στην ΕΣΣΔ. Παρ' όλα αυτά, η πρωταρχική αντίδρασή τους διέφερε. Με δεδομένη την αμερικάνικη πιεστική παρουσία στις ελληνικές θάλασσες, ο Βούλγαρος ηγέτης, Γκεόργκι Δημητρόφ προχώρησε στις 18 Γενάρη σε μια δήλωση σύμφωνα με την οποία οι λαοί των Βαλκανίων βάζουν τα θεμέλια για μια μελλοντική ομοσπονδία των Βαλκανίων ή συνομοσπονδία των παραδουνάβιων κρατών εμπλέκοντας στο παραπάνω σχέδιο και την Ελλάδα. Τις δηλώσεις Δημητρόφ διαδέχτηκαν, σχεδόν άμεσα, ανάλογες δηλώσεις από τη βρετανική ηγεσία για τη συγκρότηση μιας Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης.

Την ίδια εποχή οι Γιουγκοσλάβοι αποφάσιζαν να στείλουν μια μεραρχία σε αλβανικό έδαφος για να προστατεύσει την τελευταία σε περίπτωση αγγλο-αμερικανικής επέμβασης. Οι παραπάνω κινήσεις που έγιναν χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την ΕΣΣΔ, προκάλεσαν τη μήνι της σοβιετικής ηγεσίας, η οποία κάλεσε εσπευσμένα τις ηγεσίες των δυο βαλκανικών κομμάτων στη Μόσχα. Εκεί, στις 10 Φλεβάρη του 1948, οι Στάλιν-Μολότοφ κατηγόρησαν τους Βαλκάνιους συντρόφους τους ότι με τις βεβιασμένες κινήσεις τους ουσιαστικά ενισχύουν τους αδιάλλακτους της άλλης πλευράς εν όψει σημαντικών εξελίξεων όπως οι αμερικανικές εκλογές.

"Γιατί να κάνεις τα πράγματα ευκολότερα για τους εχθρούς σου στην Αγγλία, την Αμερική και τη Γαλλία;" ήταν το ρητορικό ερώτημα που απεύθυνε ο Στάλιν προς τον Δημητρόφ παρομοιάζοντάς τον με νεολαίο της Κομσομόλ που πετάει σαν πεταλούδα κατευθείαν μέσα στις φλόγες.

Η ίδια και σκληρότερη κριτική γίνεται και στο νο2 της γιουγκοσλαβικής ηγεσίας, **Έντβαρντ Καρντέλι**, καθώς ο Τίτο αποφάσισε να μην παραστεί ο ίδιος. Η παραπάνω σοβιετική λογική επεκτάθηκε όμως και στην ελληνική περίπτωση. "**Αν οι Έλληνες αντάρτες ηττώνταν θα ξεκινούσατε πόλεμο;**" ρωτάει ευθέως ο Στάλιν, τους παρευρισκόμενους για να λάβει αρνητική απάντηση και να συνεχίσει:

“Πρόσφατα άρχισα να αμφιβάλλω ότι οι αντάρτες θα μπορούσαν να κερδίσουν. Αν δεν είστε βέβαιοι ότι οι αντάρτες θα κέρδιζαν, το παρτιζάνικο κίνημα θα πρέπει να περιοριστεί.”

Στην ανησυχία που εκφράζεται απ’ το ανώτατο στέλεχος του Βουλγαρικού ΚΚ, **Τράιτσο Κόστωφ**, ότι μια ενδεχόμενη ήττα των Ελλήνων ανταρτών θα έφερνε σε δύσκολη θέση τις βαλκανικές λαϊκές δημοκρατίες, ο Στάλιν απαντά πως: “Φυσικά κι οι αντάρτες θα πρέπει να υποστηριχτούν. Αλλά αν οι προοπτικές για την επιτυχία ενός παρτιζάνικου κινήματος σε μια συγκεκριμένη χώρα μειώνονται, είναι καλύτερο να αναβληθεί ο αγώνας για μια ευνοϊκότερη στιγμή” ενώ απευθυνόμενος στους εκπροσώπους των βαλκανικών ΚΚ τονίζει: “Φοβάστε να θέσετε το ερώτημα ευθέως. Νιώθετε δεσμευμένοι από την “ηθική ευθύνη”. Αλλά αν δεν μπορείτε να κουβαλήσετε ένα βάρος που ήθελες να κουβαλήσεις, πρέπει να το παραδεχτείς στον εαυτό σου. Δεν θα πρέπει να φοβάστε καμία “κατηγορική προσταγή” σε σχέση με την ηθική ευθύνη. Δεν είμαστε δεσμευμένοι από καμία “κατηγορική προσταγή”. Το ζήτημα-κλειδί εδώ είναι η ισορροπία δυνάμεων. Αν είσαι δυνατός, τότε δώσε ένα χτύπημα. Αν όχι, μην μπεις στη συμπλοκή.”

Στην παρέμβαση του Καρντέλι ότι οι προοπτικές του αντάρτικου κινήματος στην Ελλάδα θα φανούν σε μερικούς μήνες, ο Στάλιν απαντά πως ενδεχομένως ο ίδιος να πέφτει έξω στις εκτιμήσεις του, όπως άλλωστε και στην περίπτωση της Κίνας επαναλαμβάνοντας πως εφόσον υπάρχουν δυνατότητες για μια νίκη, τότε αυτές πρέπει να αξιοποιηθούν.

Η έκφραση των αμφιβολιών εκ μέρους της σοβιετικής ηγεσίας επέδρασε πιεστικά προς την ηγεσία του ΚΚΕ, η οποία τώρα, αν ήθελε να πείσει τους συμμάχους της για την ανάγκη συνέχισης του ένοπλου αγώνα θα έπρεπε να παρουσιάσει απτά αποτελέσματα. Ταυτόχρονα όμως, οι σοβιετο-γιουγκοσλαβικές σχέσεις έμπαιναν σε μία φάση όξυνσης, η οποία θα κατέληγε στην οριστική ρήξη τον Ιούνιο του ‘48. Στο ενδιάμεσο άλλη μια ειρηνευτική πρωτοβουλία του ΚΚΕ θα έπεφτε στο κενό από την αποφασισμένη για μια στρατιωτική λύση, ελληνική κι αμερικανική ηγεσία.

Από τον Ιούνιο του ‘48, οι διεθνείς συνθήκες μεταβάλλονται ραγδαία εις βάρος του αγώνα του ΔΣΕ. Ο σημαντικότερος λόγος υπήρξε η ρήξη του γιουγκοσλαβικού ΚΚ με τα υπόλοιπα ανατολικοευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα. Η Γιουγκοσλαβία αποτελούσε έως τότε τον βασικό προμηθευτή υλικής βοήθειας αλλά και την κύρια οδό ενίσχυσης του ΔΣΕ. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η επιδείνωση της σχέσης του ΚΚΕ με το ΚΚΓ ήταν θέμα χρόνου. Παρότι, το ελληνικό κόμμα άργησε να δημοσιοποιήσει την εκ μέρους του καταδίκη επί της ηγεσίας του ΚΚΓ, οι επιπλοκές δεν άργησαν να φανούν. Η ρήξη Ζαχαριάδη-Βαφειάδη το φθινόπωρο του ‘48 κι η διαγραφή του τελευταίου απ’ το κόμμα, οι διασπαστικές τάσεις στο εσωτερικό των Σλαβομακεδόνων μαχητών του ΔΣΕ αλλά κι η λανθασμένη απόφαση της 5ης Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ για το μακεδονικό τον Φλεβάρη του ‘49 ήταν κινήσεις που εν πολλοίς οφείλονταν στο αδιέξοδο που είχαν δημιουργήσει οι διεθνείς συσχετισμοί για τον αγώνα του ΔΣΕ.

Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί κι η μετατόπιση των σοβιετικών προτεραιοτήτων (ήδη ορατή απ’ τις αρχές του ‘48) στο αντι-Τιτοϊκό μέτωπο αλλά και στη σοβαρή κρίση που είχε ξεσπάσει γύρω από την τύχη του Βερολίνου και διήρκησε από την άνοιξη του ‘48 έως τον Μάη του ‘49, διάστημα στο οποίο ΕΣΣΔ και ΗΠΑ-Βρετανία-Γαλλία βρέθηκαν πολλάκις μία ανάσα από τη σύρραξη. Βεβαίως, η πραγματικότητα όπως μπορούμε να τη δούμε σήμερα δεν ήταν ακόμη ορατή εκείνη την εποχή. Η αποτυχία της εαρινής επίθεσης του κυβερνητικού στρατού το καλοκαίρι του ‘48 και κάποιες στρατιωτικές επιτυχίες του ΔΣΕ τον χειμώνα του ίδιου έτους κάθε άλλο παρά θετικό κλίμα δημιουργούσαν στην κυβερνητική πλευρά.

Εντούτοις, διανύοντας το 1949 η κατάσταση διαμορφωνόταν ολοένα και περισσότερο εις βάρος της υπόθεσης του ΔΣΕ. Η οριστικοποίηση της σοβιετο-γιουγκοσλαβικής ρήξης μες το 1949 κι η προσεκτική αξιοποίησή της εκ μέρους της αμερικανικής και βρετανικής διπλωματίας οδήγησαν στο να χάνει ο ΔΣΕ βαθμιαία τον σημαντικότερο σύμμαχό του, γεγονός που όπως είδαμε του κόστιζε υλικά, στρατιωτικά αλλά και πολιτικά.

Η άλλη διεθνής εξέλιξη που επηρέασε τον αγώνα του ΔΣΕ ήταν ο φόβος άμεσης ή έμμεσης ιμπεριαλιστικής επέμβασης σε αυτό που ο Στάλιν ονόμαζε “αδύναμο κρίκο” δηλαδή τη λαϊκή δημοκρατία της Αλβανίας. Μετά τη ρήξη Κομινφόρμ-Γιουγκοσλαβίας, η Αλβανία πλέον βρισκόταν περικυκλωμένη από εχθρικά κράτη ενώ η συνέχιση της βοήθειας εκ μέρους της προς τον ΔΣΕ καθιστούσε τα, υπαρκτά, σενάρια επέμβασης στο έδαφός της όλο και πιο πιθανά. Με αυτά τα δεδομένα και μη διαβλέποντας προοπτικές νίκης σε μια ενδεχόμενη όξυνση των πραγμάτων στα Βαλκάνια, η σοβιετική ηγεσία έδωσε το μήνυμα στην ηγεσία του ΚΚΕ για αναδίπλωση του αντάρτικου. Την Άνοιξη του '49, σοβιετικοί αξιωματούχοι έκαναν επίσημη επαφή με την κυβέρνηση των ΗΠΑ αναζητώντας λύση στο ελληνικό πρόβλημα μέσω του ΟΗΕ. Οι ΗΠΑ, όμως θεωρώντας πως πλέον έχουν το πάνω χέρι στην αναμέτρηση στην Ελλάδα δεν ήταν διατεθειμένες για κάποιον συμβιβασμό. Η ίδρυση του ΝΑΤΟ, τον Απρίλιο του '49 δημιούργησε επιπλέον φόβο για μια συντονισμένη Δυτική επίθεση. Πιθανότατα αυτό να οδήγησε στη σημαντική περιστολή της βοήθειας από τις Ανατολικοευρωπαϊκές χώρες προς τον ΔΣΕ κατά τους μήνες Απρίλιο-Μάιο που έφερε τις δυνάμεις των ανταρτών σε πολύ δύσκολη κατάσταση. Το κλείσιμο των συνόρων απ' τη Γιουγκοσλαβία - μόνιμο αίτημα των Αμερικάνων προκειμένου να χορηγηθεί δάνειο, στην απομονωμένη απ' το καλοκαίρι του '48, χώρα- τον Ιούνιο-Ιούλιο του '49 ολοκλήρωσε το αδιέξοδο της διεθνούς κατάστασης κι έκανε τη στρατιωτική ήττα του ΔΣΕ τον Αύγουστο του '49 να μοιάζει αναπόφευκτη.

Συνοψίζοντας, ο αγώνας του Δημοκρατικού Στρατού κι οι επιλογές του κομμουνιστικού κόμματος δεν μπορούν να ιδωθούν χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το διεθνές πλαίσιο, όπως αυτό διαμορφωνόταν βήμα-βήμα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Ο σημαντικός βαθμός εξάρτησης που παρουσίαζε ο ΔΣΕ από την έξωθεν βοήθεια σε οπλισμό, πυρομαχικά, τρόφιμα, ρουχισμό κ.ο.κ. τον καθιστούσε ιδιαίτερα ευάλωτο σε εξελίξεις τις οποίες δεν μπορούσε να επηρεάσει, με κορυφαίο παράδειγμα τη ρήξη που επήλθε μεταξύ Γιουγκοσλαβίας-Κομινφόρμ. Η εξάρτηση αυτή εντάθηκε όταν το αντίπαλο στρατόπεδο άρχισε να ενισχύεται σημαντικά με την ενεργό ανάμιξη των ΗΠΑ. Οι περιορισμοί, οι προτεραιότητες κι οι επιλογές του διεθνούς κομμουνιστικού στρατοπέδου δεν ευνόησαν την ταχεία/έγκαιρη ανάπτυξη του ένοπλου αγώνα στην Ελλάδα. Η ρήξη του '48 στο κομμουνιστικό στρατόπεδο παράλληλα με το αποφασιστικό προχώρημα της αμερικανικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής έγειραν την πλάστιγγα αποφασιστικά εναντίον του ΔΣΕ. Το αν ο Δημοκρατικός Στρατός θα μπορούσε να υπερβεί ή να επηρεάσει προς το συμφέρον του τις παραπάνω σταθερές κάνοντας κάποιες άλλες επιλογές είναι ένα ενδιαφέρον ερώτημα, που όμως υπερβαίνει τα όρια αυτού του άρθρου. Σε κάθε περίπτωση, η ανάγνωση των γεγονότων της περιόδου 1945-1949 αποδεικνύει ότι η ιστορία δεν ήταν απαραίτητο να εξελιχθεί με τον τρόπο που τελικά εξελίχθηκε. Ο αγώνας του ΔΣΕ κάθε άλλο παρά μάταιος ή καταδικασμένος ήταν.

Ενδεικτική βιβλιογραφία:

Ιορντάν Μπάεφ, Μια ματιά απ' έξω: ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, Φιλίστωρ, Αθήνα 1999

Θανάσης Σφήκας, Το χωλό άλογο: οι διεθνείς συνθήκες της ελληνικής κρίσης 1941-1949, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007

Θανάσης Σφήκας, Πόλεμος και ειρήνη στη στρατηγική του ΚΚΕ: 1945-1949, Φιλίστωρ, Αθήνα 2001

Γιάννης Γιανουλόπουλος, Ο μεταπολεμικός κόσμος, Παπαζήση, Αθήνα 1992

Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ: Α' τόμος: 1918-1949, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2012